

TÜRK-ARAP İLİŞKİLERİ VE TRABLUSGARP SAVAŞI

Turkish-Arab Relations and the Tripoli War

Doç. Dr. Yaşar CANATAN

Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Enstitüsü, Tarih Bölümü, Artvin/TÜRKİYE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9410-0971>

ÖZET

Trablusgarp Savaşı'nda gördüğümüz Türk-Arap ilişkileri Orta Doğu'daki benzer Arap topraklarının durumuna göre oldukça büyük farklılık göstermektedir. Çünkü Trablusgarp'a Osmanlı aleyhtarı Batı propagandası buraya kadar ulaşmadığı için Batı ülkeleri bu bölgedeki insanları kandıramamıştır. Bu sebepten dolayı da Trablusgarp'ta Türk-Arap ilişkileri karşılıklı olarak bir zaafa uğramamış ve uğratılmamıştır. Nitekim 1908 yılında İkinci Meşrutiyet ilan edildiğinde, Libya'nın Trablusgarp kentinin halkı ayaklanmıştır. Bu ayaklanan halkı sükûnete erdirmek amacıyla gönüllü olarak buraya giden kolağası Mustafa Kemal ve arkadaşlarına Şeyh Mansur, "Halife efendimize bir şey yapmayacağınıza dair bu kitaba (Kuran'a) yemin eder misiniz?" diye sorular sormuştur.

İtalyanlar 1500 Türk askerinin bulunduğu Trablusgarp kentine 1911 yılının Ekim ayında büyük bir kuvvetle ilk anda 20 bin, kısa bir süre sonra içinde ise 80 bin İtalyan askeri çıkararak çarpışmalara katılmıştır. Enver Bey başta olmak üzere tüm Türk subayları Libyalı Araplar tarafından çok büyük ilgiyle karşılanmışlar ve bu Türk subaylarının etrafında birleşmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Trablusgarp, Osmanlı, İtalya, Araplar, Türkler

ABSTRACT

The Turkish-Arab relations we saw in the Tripoli War show a great difference compared to the situation in similar Arab lands in the Middle East. Because the anti-Ottoman Western propaganda did not reach Tripoli, Western countries could not fool the people in this region. Arab relations were not mutually weakened and could not be defeated. As a matter of fact, when the Second Constitutional Monarchy was declared in 1908, the people of Tripoli, Libya, revolted. Sheikh Mansur, who was sent here voluntarily to calm this rioting people, asked Mustafa Kemal and his friends, Sheikh Mansur, "Do you swear by this book (Quran) that you will not do anything to our master Caliph?" he was asking questions.

In October 1911, the Italians took part in the battles with a great force of 20 thousand Italian soldiers in the city of Tripoli, where 1500 Turkish soldiers were located, and 80,000 Italian soldiers in a short time later. All Turkish officers, especially Enver Bey, were greeted with great interest by the Libyan Arabs and united around these Turkish officers.

Keywords: Tripoli, Ottoman, Italy, Arabs, Turks

1. GİRİŞ

Türk-Arap münasebetlerinde Trablusgarp'ın (Libya'nın) ayrı bir yeri ve ehemmiyeti vardır. Tarihi açıdan Trablusgarp Savaşı'nda gördüğümüz ve bizatihi yaşadığımız Türk-Arap münasebetleri, Orta Doğu bölgelerindeki buna benzer durumlara göre yeterince büyük değişiklikler ortaya koymaktadır. Çünkü Trablusgarp'a Osmanlı aleyhtarı Batı propagandası buraya ulaşamadığı için Batı ülkeleri bu bölgedeki insanları kandıramamıştır. Bu sebepten dolayı da Türk-Arap ilişkileri karşılıklı olarak bir zaafa uğramamış ve uğratılmamıştır.

Nitekim 1908 yılında İkinci Meşrutiyet ilan edildiğinde, Libya'nın Trablusgarp kentinin halkı ayaklanmıştır. Bu ayaklanan halkı sükûnete erdirmek amacıyla gönüllü olarak buraya gönderilen kolağası Mustafa Kemal ve arkadaşlarına Şeyh Mansur, "Halife efendimize bir şey yapmayacağınıza dair bu kitaba (Kuran'a) yemin eder misiniz?" diye sorular sormuştur. (Kinross, 1981:65)

İtalyanlar, 1500 Türk askerinin bulunduğu Trablusgarp kentine 1911 yılının Ekim ayında büyük bir kuvvetle ilk anda 20 bin, kısa bir süre sonra içinde ise 80 bin İtalyan askeri çıkararak çarpışmalara katılmıştır. Bunun yanı sıra silah ve cephane ile teçhizat bakımından da büyük üstünlüklere sahiptiler. (Genelkurmay Başkanlığı,1984:39)

İtalyanlar Osmanlı Devleti'nin deniz kuvvetlerinden yoksun oluşunu bildiğinden dolayı kendisiyle savaşımayacağını düşünerek hiçbir endişeye kapılmadan,1911-1912 yılında Osmanlı-İtalya Savaşını başlatmıştır. (Kutay,1974:456)

Trablusgarp Savaşı'na gönüllü olarak katılan subaylarımız ise; Binbaşı Enver Bey, kolağası Mustafa Kemal, Fuat Buka Bey, Nuri Conker Bey, Eşref Kuşçubaşı Bey, Ali Fethi Okyar Bey, Halit Kut Bey, Enver Bey'in kardeşi Ekrem Bey ve Albay Neşet beylerdir. (Şıvgın,1989:71)

Sultan Mehmet Reşad'ın damadı Enver Bey başta olmak üzere tüm Türk subayları Libyalı Araplar tarafından çok büyük ilgi ile karşılanmışlar ve bu Türk subaylarının etrafında birleşmişlerdir. Bütün birleşme ve bütünleşmeleri Enver Bey'in Trablusgarp'tan gönderdiği mektuplardan anlaşılmaktadır. Ayrıca bu mektuplar Libyalı Arapların halifelik makamına verdiği önem ve bağlılığı da açıkça ortaya koymaktadır. Enver Paşa'nın mektubunda ayrıca şöyle yazmaktadır; “*Arapların maneviyatı günden güne artıyor. Benim halifenin akrabası olarak Libya'ya gelişim Arapların üzerinde büyük bir tesir yaptı. Halkın cesaretlendirilmeye ihtiyaçları yok. Çok iyi savaşıyorlar. Bugün oldukça yorgunum. Bedevilerin arzusu üzerine, Cuma günleri dileyen herkesin beni görmesine izin verdim. Önce Zaviye ve Senusi şeyhleri geldi. Onlar biraz imtiyazlılar çay içiyorlar, onlardan sonra diğerleri gruplar halinde geliyorlar. Her biri sağ elimi, dizimi öpüp duruyorlar. Bu iyi adamların kokusu ziyaret çadırımı dolduruyor. Onların nasıl olduklarını sorduğumda sistematik cevaplar geliyor; “Mademki sen sıhhattesin ve memnunsun biz memnunuz.” Sonra onlar için ayağa kalkıp Allah'a dua ediyorum.”* (Hanioglu,1989:88-145)

9 Temmuz 1912 tarihinde, Senusi Şeyhi'nin erkek kardeşi, Enver Bey'e bir mektup göndermiştir. “*Arapların Türk'e karşı sevgisini İslam'dan kaynaklanan, İslam'ın emrettiği sevgiyi ve saygıyı ortaya koyması açısından sözünü edeceğimiz bu mektubu tıpatıp vermeye kendimi mecbur hissediyorum. Kuvvetiyle ve büyüklüğüyle düşmanımızı ezen ve Müminler ordusuna zafer kapısını açan Allah'a şükürler olsun. Böylece bizlere verdiği sözlerin hakikat olduğunu gösteriyor. Peygamberlerin en sonuncusu olan ve bize Allah'ın yolunu takip etmemizi ve imansızlar önünde eğilmememizi emreden Peygamberimize selam olsun. Vatan ve din düşmanlarını yenen onu dünyanın hâkimi yapan yol göstericiliğiyle ahlak sembolü ve faziletli hâkimlerin tek lideri, muzaffer Atalarının saf soyu, Senusilerin yaşayan ya da ölü bütün şeyhlerinin gözlerinin nuru, yorulmadan çalışan cesurların cesuru, büyük arslan dostumuz ve gözümüzün nuru, Sultan'ın damadı, kardeşimiz Enver Paşa hazretleri. Allah seni hep muzaffer kılsın, doğru yolda hep zafere götürsün. Kalbimizin en temiz yerlerinde size ve sizinle olanlara selamlarımızı sunuyoruz. Sizi hep mutlu ve düşmanları hep mağdur etmesi için yüce Allah'a dua ediyoruz. Ordumuz hep zafer yolunda olsun. Zaferlerinizle ilgili iyi haberlerinizi bekliyoruz. Her gün siz ve yiğit hükümdarımız Sultan için duacıyız. Allah onu daha kuvvetli, düşmanlarını hep mağlup, hükümdarlığını daim kılsın. Allah mevcudiyetinizi uzun kılsın. Mevcudiyetiniz, tuttuğunuz yol bize büyük mutluluklar verdi. Allah sizi hepimiz için korusun. Siz ki Allah'ın emrini yerine getirdiniz, bu dünyanın ve öbür dünyanın yani cennetin bütün zevklerini elde edeceksiniz. Allah size mukayyet olmaya ve size galibiyetler, zaferler vermeye devam etsin. Devemiz az olmasaydı çoktan sizin yanınızdaydık. Çünkü gece gündüz kalplerimiz sizinle birlikte. Allah'ın emirlerini yerine getirmekte gecikmek, bizim için ve yiğit padişahımız halife için imkânsızdır. Sizin ve Sultanın korumasında kalarak inayetlerinizi bekliyoruz. Bu mektubu yazan kardeşimiz kendisi gelmek yerine, ellerinizden öpmek için bu mektubu gönderiyor. Zat-ı şahane ve sizin tarafınızdan kabul edilmeye çok arzu ediyor ama lütfen bu yüce tahta bizim mütevazı selamlarımızı iletin. Allah'a bizim duamızı kabul etmesi için dua ediyoruz. Hep gözümüzün nuru olan uzak ya da yakın bütün askerlere.”*

Yine Enver Bey'in ifade ettiğine göre Araplar, “padişahımız çok yaşa”, “Allah sultanımız ve beyimiz Enver Paşa'yı muzaffer etsin” diye bağırıyorlar. (Hanioglu,1989:115-150)

2. İTALYANLARIN KUZEY AFRİKA ÜLKESİ LİBYA'DA YAPTIĞI KATLIAMLAR

İtalyanların Osmanlı Devleti aleyhine şimdiki Libya'nın başkenti Trablusgarp'ta çok ağır bir şekilde propaganda yaptığını tarihi açıdan çok iyi biliyoruz. İtalyanlar Trablusgarp Savaşı'ndan önce Trablusgarp ve Bingazi kentlerine adamlarını (casuslarını) göndererek bu şehirlerin yerli halkını Türklere karşı kışkırtmaya çalışmışlar ve “*Türkler size medeniyet adına hiçbir şey yapmadı. Sizi her yönden geri bıraktı. Biz gelince size medeniyet ve bolluk getireceğiz.*” propagandasını yapmışlardır. İtalyanlar Trablusgarp'a vardıklarında Arapların kendilerini bir kurtarıcı gibi karşılayacaklarını sanıyorlardı. Ancak bu umduklarının tam tersi olmuştur. Bu konuyla ilgili bazı İtalyan kaynaklarında Arapların kendileri ile birlikte oldukları iddia edildiyse de bu ve buna benzer yazılan, çizilen, yapılan yorumların, söylemlerin tamamı yanlıştır. Ancak Arapların çok cüzi olarak adı geçen savaştan daha önceleri İtalyanlara satılmış

olan bir kısım insanların haricindeki %99'luk bir çoğunluğu, İtalyanlara karşı Türklerin yanında yer alarak devletlerini, vatanlarını canla başla yeterince savunmuşlardır. (Şıvgın,1989:71-85)

İtalyanların ayrıca Osmanlı düşmanlığı meydana getirmek amacıyla, Trablusgarp halkının üzerlerine uçaklarla çeşitli bildirimler atmalarına rağmen Trablusgarp halkı, Libyalılar, söz konusu bu bildirimlere şu şekilde cevap vermişlerdir; “*Dün tayyareniz vasıtasıyla Trablusgarp halkına hitaben ordugâh merkezimize attığınız beyannameyi, Türk kardeşlerimiz ile bir araya gelerek okuduk. Sizin bu beynamede yazdığınız yazılı ifadeleri cevaplandırıyoruz. Biz Türklerin ecdatlarımızı öldürdüklerine dair herhangi bir vaka hatırlamıyoruz. Bu hususta kimseye herhangi bir şikâyet de bulunmadık. Bilakis kötü muameleyi sizden gördük. Askerleriniz 1 yaşındaki çocuklarımızı ve kadınlarımızı dahi öldürdüler ve ayrıca çeşitli işkencelere maruz bıraktılar. Bunları yaşayarak görmeseydik sözlerinize inanabilirdik. Camilerimizi için de ibadet yapıldığı sırada başımıza yıktınız. Türklerin savaşta bizi İleri sürdüklerini, kendilerinin geri planda kaldıklarını söylüyorsunuz. Biz onlarla yekvücuduz. Aynı vatanın evladıyız. Ayrımız gayrimiz yoktur. Şu kadar ki onlar bizim kıymetli muallimlerimiz olduğu için onların mevcudiyetlerini korumak mecburiyetindeyiz. Onların öğrettikleri savaş usulü sayesinde 500 kişilik bir kuvvetle bir alayımızı mağlup ettik. Bu memleket (belde) bizim vatanımız değil mi? Bu tür vaatlerle vatan savunmasından alıkoymak, kanunlara saygılı olduğunu iddia eden bir hükümete yakışır mı? Burada hayatımızın sonuna kadar size karşı müdafaaaya karar verdik. Size vatanımızı bize bırakmanızı tavsiye ederiz. Daha fazla İtalyan kanı dökülmesine sebep olmayınız. Bu yazı bütün Trablusgarp halkı ve Ayan ve Eşrafının kararlarıyla kaleme alınmıştır.* (Bardağcı,1985:335-356).

Trablusgarp Savaşı sıralarında batılı devlet adamlarından Winston Churchill; ister ahlaki, ister gayri ahlaki açıdan bakılırsa bakılsın, Libyalıların, İtalyanları açıkça, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tercih etmesi gerekir demıştır. (Yerasimos, 1989:443) Bu hususta Hıristiyan bir devlet adamının veya herhangi bir bakanın, savaş ahlakının önemli olmadığını açıkça ifade ederse, batılı devletlerin askerlerinin de Libya'da katliam yapmaları elbette batılı vicdanlarını rahatsız etmez. Bu tür tutum ve davranışların sonucunda, İtalyan askerleri Trablusgarp'ta Araplara karşı katliam yapmışlardır. Bu durumda Hıristiyanlar, Müslümanları yok etmeye başlamışlardır. Aynı tarihlerde ise İngiltere ile Fransa Ortadoğu bölgesindeki tüm Arapları Osmanlı'ya karşı kışkırtıyorlardı. Bu kışkırtmada başarılı olduktan sonra da kendilerine bu tutumlarından dolayı karşı çıkan Arapları yoğun bir şekilde katletmeye koyulmuşlar ve çok ciddi sayıda Osmanlı taraftarı Arapları katletmişlerdir. Türk dostu olarak bildiğimiz Pierre Loti, İtalyanların Trablusgarp'ta yaptıkları katliamlar ve Avrupalıların bu husustaki tutumları hakkında şu ifadeleri anlatmaktadır; “*Her katliam olayında, Avrupa devletleri çok rahat bir seyirci durumunda kalmışlardır. Sözde medeniyet, insan haklarından ödün vermek istemeyen Avrupalılar, bütün yapılan insan kıyımları karşısında hep seyirci kalmışlardır. Bu üzücü ve üzüntülü itirazlarım sadece İtalyanlara karşı değildir.*” Pierre Loti daha sonra şöyle devam etmektedir; “*Sözlerim hepimizi, Avrupa devletlerinin bütün Hıristiyan halkını içine almaktadır. Yeryüzünde en fazla insan öldüren biziz. Dudaklarımızda “kardeşlik” sözcükleri olduğu halde, her yıl daha da çoğalan yakıp yıkıcı maddeler icat ederek, Afrika'da, Asya'da yağma ve kötü düşünceleri ile kan ve ateş saçanlar bizleriz. Esmer ve çeşitli ırktan insanlara hayvanmış gibi davrananlar bizleriz. Kendi medeniyetimize boyun eğmeyenleri, bizim kadar pratik, bizim kadar çıkarıcı, bizim kadar silahlanmış olmadıkları için hiçbir şeyi umursamadan, incelemeyen hor görüyor, top gülleleriyle eziyoruz. Ayaklanmakla suçlanan savaş esiri Arapların asılarak teşhir edildiklerini pervasızca yazıp yayınlamaktan çekinmiyorlar, yağma ediyorlar, yakıyorlar, yıkıyorlar, öldürüyorlar ve bunun adına da temizlemek diyorlar. İnsan bunları duyunca sanki vahşi hayvan avına çıkmış sanıyor.*” Fransa'nın başkenti Paris'in o günkü büyük gazetelerinden birinin muhabiri, İtalyan topraklarının uzak mesafelere yapılan atışlarını ve bu ateşin karşısında Arapların işe yaramaz tüfekleri ile tarlada ot gibi biçtiklerini överek ve alkışlayarak yazmıştır. (Loti,1914:43-45)

3. ARAPLARIN GENEL OLARAK OSMANLI'YA KARŞI TUTUMLARI

O günün şartlarında her türlü olumsuzluklara rağmen Arapların Osmanlı Devleti'ne karşı çıkma ve isyan etme hususunda daha önceden verilmiş kararları olmadığı görülmektedir. Eğer böyle bir kararları olsaydı, Osmanlı'ya karşı bağlılıklarını devam ettirmezlerdi. II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Ankara Büyükelçisi olan, bir suikasttan hayatını zorlukla kurtaran Von Papen I.Dünya Savaşı sırasında Suriye-Filistin cephesinde bizimle birlikte İngiliz ve Fransızlara karşı savaş vermekteydi. Emir Faysal ile Mersinli Cemal Paşa arasında yapılan çekişmede her iki taraf arasında ihtiyatlı bir hava esiyordu. Anlaşılana göre Faysal, netice olarak garip tarafı tutmak niyetindeydi. Bu sebeple İngilizlerin bahsettikleri mali yardımlarını bastırmak bizim düşüncemize göre, Osmanlı Devleti tarafından mümkün olamıyordu. (Sabis,1990:396)

I.Dünya Savaşı'nda Türk-Arap münasebetlerinde gördüğümüz karışıklık, bu ilişkiye etki eden faktörlerin çokluğu, hem Türklerin hem de Arapların yanlışlıklar yapmasına sebep olmuştur. Bu husustaki örnekleri şu şekilde sıralayabiliriz. 1917 tarihinde Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal imzalı beyanname de şöyle demekteydi; “*Ey Evlad-ı Arap, ben Medine'yi muhasara ediyorum. Ruslar Anadolu'nun büyük bir kısmını istila ettiler. İngilizler ise Irak'ı zapt etmişlerdir. Yakında Kudüs'te sükût edecektir. Mekke'de yeni kurulan saltanata tabi olmak üzere uyanınız*” (Tuncay,1989:49)

Bu açıklamayı yaptıktan kısa bir süre sonra kendi avenesini tarafından öldürülecek olan Emir Faysal aslında şunları söylemek istemiştir; “Osmanlı Devleti parçalanıyor. Ruslar Anadolu'nun ortasına kadar ilerlemek üzere, İngilizler zafer üzerine zafer kazanıyor. Osmanlı'yı tutmanın bir anlamı yok.” Nitekim Cemal Paşa da zaten Arapların batan gemide bulunmak istemediklerini isyan ettiklerini yazar. Elbette bu bir mazeret sayılmaz ancak bu hususta önemli şartlar göz önüne alınmalı idi.

4. KONU BAŞLIĞIMIZLA İLGİLİ NOTLAR

Kuveyt Şeyhi Mübarekü's-Sabah Türk taraflısıydı. İbn Reşid Türk dostuydu. İbn Suut taraflısıydı. Nuri Şalan yazın Türklerle, kışın İngilizlerle ilişki kuruyordu. Nuri Şalan ayrıca maddi istekleri karşılanmayınca İngilizci oldu. (Genelkurmay Başkanlığı,1986:9-10)

Osmanlı mağlubiyetleri Şattül Arap'daki Arapları Osmanlı aleyhtarı yapıyordu. (Aydemir, 1978:184)

18 Eylül 1918 tarihinde İngilizlerle yaptığımız Nablus savaşını, İngilizlere karşı kaybedince, Suriye Araplarının hemen hemen tamamı Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etti. (Cemal Paşa,1977:264)

Diğer taraftan Halil Paşa'nın İngilizlere karşı Bağdat şehrinin 20 km yakınındaki yaptığı “Selmanpak Savaşı” galibiyetinden sonra Bağdat halkı bayraklarla sokaklarda dolaşmış ve yaşasın Halil Paşa diye kutlamalar yapmıştır. O günkü Arap halkının Türklere karşı tutumlarını bir de buna göre değerlendirmenin yerinde olacağı düşüncesindeyim. (Selçuk,1975:341-342)

5. OSMANLI ALEYHİNDEKİ ÇALIŞMALARLA RAĞMEN

Bütün bunlar ve okuyacaklarımız bu hususta bizlere şunu göstermektedir; Arapların Osmanlı Devleti'ne karşı “kavim” noktasından kararlaştırılmış, yine Araplar tarafından planlanmış ve organize edilmiş isyan hareketi yoktur. Hem de Hıristiyan ve Yahudilerin kışkırtmalarına rağmen, maddi şartların yetersizliğine rağmen, Osmanlı'nın hatasına rağmen, her iki tarafın (Türk-Arap) cehaletine rağmen, Sultan II. Abdülhamit döneminde uygulanan başarılı Arap memleketleri politikası Osmanlı Devleti'nin aleyhinde batının çalışmalarını sonuçsuz bırakmış, Arap-Türk yakınlaşması güçlenmiştir. Bu sebeple Osmanlı aleyhindeki çalışmaları Hıristiyan Arapların Batı ülkelerinin desteğiyle hazırlamaya başladığını gördük. Nitekim II. Abdülhamit zamanında Beyrut'ta çoğu Hıristiyan olan Arapların kurduğu bir gizli cemiyet Arap vilayetlerinin bağımsızlığı için ciddi programlar hazırlayıp, buralarda yaşayanları Türklere karşı başkaldırtmaya hazırlamıştır. (Mansfield,1975:30-38)

Ancak bu ve buna benzer çalışmaların çoğunluğu Müslüman Araplar tarafından desteklenmeyince bu hususta ciddi sonuçlar alınamamıştır. Sultan Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra uygulanan hatalı politikalar, kışkırtmalar cehaletle birleşince isyan hareketleri destek bulmaya başlamıştır. Şerif Hüseyin'in Arap İsyanında kandırılması ile beraber, sonuç itibarıyla 1916 yılında göreceğimiz Arap isyanı son anda ortaya çıkmış ve Osmanlı Devleti'nin aldığı mağlubiyetlerin sonucu olarak İngiliz altınları ile isyan yayılmış, diğer bir ifadeyle bunda İttihat ve Terakki'nin yanlış politikası da bir etken sebep olmuştur. (Sanders,1968:205-237)

6. SONUÇ

Her türlü olumsuz şartlara rağmen Arapların Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etme hususunda önceden verilmiş bir kararı olmadığı görülmektedir. Sultan II. Abdülhamid zamanında uygulanan başarılı Arap politikası, Osmanlı aleyhinde Batı devletlerinin yaptıkları çalışmaları sonuçsuz kalmış ve Türk-Arap ilişkileri güçlenmiştir. Osmanlı aleyhindeki çalışmaları Hıristiyan Arapların, Batı devletlerinin desteği ile yaptıklarını tarihi açıdan yakinen biliyoruz. Nitekim bu padişah döneminde Beyrut'ta çoğu Hıristiyan olan Arapların kurduğu bir gizli cemiyet, Arap vilayetlerinin bağımsızlığı için ciddi programlar yaparak buralarda yaşayan Arapları başkaldırtmaya kışkırtmışlardır. Ancak bu çalışmaların çoğunluğu Müslüman Araplar tarafından desteklenmeyince esaslı sonuç alınamamıştır. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden bu hususta takip edilen hatalı politikalar, kışkırtmalar her iki tarafın cehaletleriyle birleşince isyan hareketleri

destek bulmaya başlamış ve Şerif Hüseyin'in Arap isyanını başlatmakta kandırılmasıyla birlikte ittihatçıların yanlış politikaları da bu meselede bir sebep teşkil etmiştir.

KAYNAKÇA

- Altay, F. (1970), *10 Yıl Savaş 1912-1922 ve Sonrası*, İstanbul: İnsel Yayınları.
- Aydemir, Ş. (1978), *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, C.III, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. (1981), *Tek Adam*, C.I, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bardakçı, İ. (1985), *İmparatorluğa Veda*, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı.
- Cemal Paşa (1977), *Hatıralar*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Genelkurmay Başkanlığı (1984), *1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal*, Ankara
- Genelkurmay Başkanlığı (1986), *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi*, C.IV, Ankara
- Hanioğlu, Ş. (1989), *Kendi Mektuplarında Enver Paşa*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Kinross, L. (1981), *Atatürk*, İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kutay, C. (1974), *Bilinmeyen Tarihimiz*, İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Kutay, C. (1975), *Örtülü Tarihimiz*, İstanbul: Hilal Matbaası.
- Loti, P. (1914), *Can Çekişen Türkiye*, (Hazırlayan: F.Şahanoğlu), İstanbul: Elips Kitap.
- Mansfield, P.(1975), *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, (Çev:N.Ülken), İstanbul: Söylem Yayınları.
- Sabis, A. (1990), *Harp Hatıralarım*, C.II, İstanbul: Nehir Yayınları.
- Sanders, L.V. (1968), *Türkiye'de 5 Yıl*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Selçuk, İ. (1975), *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Şıvgın, H.(1989), *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi
- Tuncay, M. ve Koçak, M. (1989), *Türkiye Tarihi (Çağdaş Türkiye) 1908-1980*, C.IV İstanbul: Cem Yayınevi
- Yerasimos, S. (1989), *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye Türkçesi*, İstanbul: Belge Yayınları.

